

Sevda Novruzəliyeva⁸², Nüşabə Əliyeva NİTQ MƏDƏNİYYƏTİNİN TƏDRİSİNDƏ AFORİZM VƏ HİKMƏTLİ KƏL AMLARIN ROLU

Nitq ulu Tanrının bəşərə bəxş etdiyi ali mükafatdır. Bəşər onunla varlığını, istedadını, mənəviyyatını tanıdır, sonu bitməz tərəqqi və uğurlara imza atır, bütün canlı varlıqlar üzərində hökmran olduğunu isbat edir.

Nitq mədəniyyəti ülvî anlayış olub, doğma dilə, doğulub böyüdüyi ölkəyə, onun mənəvi sərvətlərinə bağlılıqdan güc-təpər alır. Bu istiqamətdə bilik və ədəbi dilin normalarını gözləmək ön planda durur. Bunlar olmadıqda, nitq mədəniyyətindən söz gedə bilməz.

İnsan öz nitq mədəniyyəti ilə özünü, iç aləmini, kimliyini, hansı ideyaların daşıyıcısı olmasını nəzərlər önündə sərgiləndirir. Axı gözəl-dərin sözlər qanadında səslənən nitqdə güc olur, istənilən fiziki gücü yenən gec olur. Bunu zaman çox sübut edib. Belə nitq köülləri ovlayır, öz çevrəsinə tərəfdaşlar yığır. Sözü bu məqamında on dörd əsr öncə yaşamış həzrət Əlinin bir kəlamı yada düşür:

Ərəbcə oxunuşu: *Qulu ən tu'rifu* (11)

Tərcüməmiz: ***Danışın ki, tanınasınız.***

Həmin həzrətin aşağıdakı kəlamı da öncəki kəlamının kontekst ardıdır:

Ərəbcə oxunuşu: *Əl-mə'r'u məxbunun təhtə lisanihî.* (11)

Tərcüməmiz: ***İnsan dilinin arxasında gizli qalır.***

Qeyd edək ki, nitqin gözəl olması üçün ilk öncə o, düzgün və zəngin olmalıdır. Düzgün dedikdə, ədəbi dilin normalarına riayət, zəngin dedikdə isə dili dərinləndirən mənimsəmə, geniş sinonim-antonim bazasına yiyələnmə, təkrar söz və ifadələrdən yayınma, dialekt-şivə sözlərindən məqamında istifadə, sözə zinət verən aforizm və hikmətli kəlamları işlətmə başa düşülür. Bu deyilənlərə o kəs əl qoyur ki, söz ehtiyatına həmişə yeni sözlər qatır, fikrini sadə sözlər ilə deyil, atalar sözləri- məsəllər-frazeoloji deyimlər ilə dinləyiciyə çatdırmaq üçün gərəklilə kitablar mütaliə edir, mütəmadi olaraq xalq içində olmaqla hələ ədəbi dilə keçməyə fürsət tapmayan ifadələri leksikonuna salır. Sadalanan özəllikləri mənimsəmiş kimsənin sözü el yanında, tribuna önündə keçərli olur. Belə nitq cansız və darıxdırıcı olmaz.

Nitq mədəniyyəti insana yüksək mənəviyyat verir, nəciblik aşılayır, insansevərlik bəxş edir. Belə pozitiv notlar insanı el gözündə qaldırır, onu ağsaqqal-ağbirçək edir, onu güvənən fərdə çevirir.

Çağdaş Azərbaycan ədəbi dili min ildən çox yaranış yolunu keçən dildir. Nəsillərdən nəsillərə cilalanaraq keçən, çox sayda çətinliklərlə üz-üzə qalan dilimiz bu gün də inkişaf yolunu qət edir, qloballaşma dövrünün ortaya qoyduğu tələbləri qarşılamağa öz gücünü səfərbər edir.

İndiki Azərbaycan dili onun yaradıcısı olan xalqın tükənməz mənəvi sərvətidir. Nitq mədəniyyətini, natiqlik sənətini tədris edən pedaqoqlar bu mənəvi dəyərdən yararlanmaq üçün çoxlu mütaliə etməli, xalqın ayrı-ayrı zümərələri ilə mütəmadi kontakt qurmalıdır. Yoxsa nitq kasıblaşdığı üçün bezdikdirici olmağa üz qoyar.

Nitqi zəngin edən hər informasiya deyil, faydalı informasiyadır. Səya gəlməz elmi kitablardan, dərsliklərdən, internet resurslarından alınan pozitiv informasiya insan nitqini cilalayır, ona arzu olunan istiqamət verir, danışanı seçilən fərdə döndərir. Bunlara yiyə durmaq üçün təkcə Azərbaycan dilini bilmək yetərli deyil. Artıq elm yolunu tutan, gözəl natiq olmağa hazırlaşan hər bir azərbaycanlı gənc ingilis və rus dillərini elmi-tədqiqat səviyyəsində bilməyə borcludur. Ana dilindən savayı bir əcnəbi dili mənimsəyən natiq sadəcə natiq yox, ikiqat natiq olur. Başqa sözlə, M.İsmayılova qeyd etdiyi kimi, *"Müasir insan, xüsusilə, gənclər ictimai-siyasi, iqtisadi, bədii və elmi mənbələrlə nə qədər çox tanış olsa, informasiya qəbul etsə, bir o qədər zəngin söz ehtiyatına malik olacaq. Bu zaman müasir dil normaları asanlıqla dilə hopacaq, onlar müasir ədəbi dilin daşıyıcıları olacaqlar"* (5,3).

Nitq mədəniyyəti natiqlik sənəti ilə sıx bağlıdır. Natiqlik sənətinin sferası genişdir. Bu, ilk növbədə, geniş kütlə önündə bacarıqla çıxış etmək, auditoriyanı inandırıcı faktlar ilə ələ almaq, sözləri və ifadələri yerli-yerində işlətmək, fikrini dinləyiciyə onun qavraya bildiyi formada çatdırmaqdır. Ərəb sözü "bəlağət", habelə yunan sözü " ritorika" da adlanan natiqlik sənətinin tarixi qədim dövrlərə gedib çıxır. Onu da diqqətə çatdırmaq ki, *"Natiqlik sənəti eramızdan əvvəl V əsrdə Qədim Yunanıstanda yaranmış, III-II əsrlərdə orada, e.ə. I əsrdə isə Romada sistemə düşmüşdür. Yunanıstan və Romanın məşhur natiqləri həm də tanınmış dövlət xadimləri idilər. Aristotel, Siseron, Kvintilian ritorikanın görkəmli nəzəriyyəçiləri olmuşlar"* (5, 107).

Ritorikanın, natiqliyin konkret olaraq hansısa bir elm sahəsinə aiddiyi yoxdur. O, elə bir təlimdir ki, istənilən elmi sferada işlək ola bilər. Sözümlə qüvvət olaraq, Aristotel yazır ki, *"Ritorika dialektikaya uyğun gələn sənətdir, belə ki, onların toxunduğu predmetlər eynidir. Bu predmetlər isə müəyyən mənada hamının və hər bir kəsin ümumi sərvəti hesab oluna bilər və heç bir ayrıca elmin sahəsinə aid deyillər. Bunun nəticəsi olaraq, bütün insanlar müəyyən mənada hər iki sənət ilə əlaqədirlər, belə ki, hamı müəyyən dərəcədə həm araşdırmaq, həm hər hansı bir rəyi dəstəkləmək, həm bəraət qazandırmaq, həm də ittiham etmək məcburiyyətində qalırlar"*(1,3).

Şifahi nitq üçün bir neçə yasaq və qadağa var. Onları sadalayırıq:

1. Şivə-dialekt sözlərini işlətmək olmaz. Onlar ədəbi dildə işlək olmadığı üçün dinləyici onları anlamaz və söylənən nitqin mahiyyətindən uzaq düşər.

2. Təkrar söz və ifadələrə yol vermək olmaz.

⁸² 1. *Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Tibb Universiteti*, 2. *Azərbaycan Tibb Universitetinin baş müəllimi*

3. Varvarizmləri, başqa sözlə, "davay", "vsyu", "okey" və sair bu kimi lazımsız əcnəbi sözləri səsləndirmək olmaz. Çünki ədəbi dilimizdə onları yetərinə əvəz edən doğma söz və ifadələr var.

4. Tüfeyli sözlərdən, yəni "şey", "zad", "demək ki", "necə deyərlər" kimi kəlmələrdən yayınmaq lazımdır. Onlar dinləyici beynini gərəksiz yerə doldurur.

5. Uzunçuluq etmək olmaz. Bu zərərli fakt dinləyicini çox yorur. Atalar demişkən, "Kəndirin uzununu, sözün qıyası".

6. Nitq əsnasında ora-bura baxmaq, nəzəri ancaq bir dinləyici üzərində cəmləmək bəyənilmir.

7. Artıq ifadəli jestlər, əl-qol hərəkətləri dinləyici gözündə natiqi gözədən salır. Bu an diqqət onun yersiz jestlərinə yönəlir, sözlərinə yox.

8. Sürətli nitq arzu olunan deyil. Yaşlı dinləyicilər eşitmə əsnasında nitqin ardıcılığını itirə bilirlər.

9. Pis diksiya, sözü pis səsləndirmə nitqin dəyər və hörmətini aşağı salır. Söz aydın-aram-oxunaqlı səslənməlidir ki, dinləyici bir səsi də qaçırmaz.

Nitq prosesini yeddi qola ayırırıq. Onların hər biri digərilə sıx bağlıdır. Natiqdə biri olmadıqda nitqi kamil olmaz: *düşünüb danışma; doğru-düzgün danışma; qısa-yığcam danışma; aydın-səlis danışma; mənalı danışma; qərəzsiz danışma; tələsmədən danışma*. Diqqətə çatdıraq ki, Qədim Yunanıstan filosoflarından üzü bəri böyük filosofların sanballı əsərlərindən çıxardığımız nəticələrə istinadən bu bölgünü aparırıq.

Düşünüb danışma

Həyatda hər nəyin sonu olduğu kimi, başlanğıcı da var. Nitq də bu qanundan kənar qalmır. Onun uğurlu olması üçün düşünülb danışılması vacibdir. Peyğəmbərdən sonra islam aləminin ən böyük düşüncə sahibi olan həzrət Əli düşünüb danışmaq barədə deyir:

Ərəbcə oxunuşu: *Lisanul-aqili və rəə qəlbihı və qəbul-əhməqi və rəə lisanihı. (11)*

Sətiri tərcüməmiz: ***Ağıllının dili qəlbinin arxasında, axmağın qəlbisi dilinin arxasındadır.***

Gətirdiyimiz sitatda həzrət demək istəyir ki, ağıllı bir söz dilə gətirməzdən öncə onu götür-qoy edər, ağılsız isə düşünmədən danışar. Bu prinsip, dərin qənaətimizcə, nitq mədəniyyətinin başında durur.

Azərbaycan xalqının dahi şair oğlu Nizami düşünüb söz söyləmək haqda bir çox ölməz aforizmlər bizlərə erməğan etmişdir. Onlardan birini nəzərə çatdırırıq:

Farsca oxunuşu:

*Soxən kan əz sər-e əndişə nəyəd,
Neveştən rəvo qoftən rə nəşayəd. (10, 152)*

Sətiri tərcüməmiz:

***Söz ki, düşüncədən qaynaqlanmayı,
Yazmağa, deməyə o, heç yaramaz.***

Birin yüzə nisbəti istər Şərq, istərsə də Qərb poeziyasında qəbul olunan meyarlardan sayılır. Nizami natiq, söz deyənə, fikir yürüdənə filosofcasına tövsiyə edir ki, danışmaq əsnasında bir sözün yerinə yüz söz deməsin, tam əksinə, yüz sözün yerinə bir sözü işlətsin. Çünki yüz söz bir sözlə ifadə olunanda nitqin təsir gücü yüksəlir:

Farsca oxunuşu:

*Soxən besyar dari, əndəki kon,
Yeki rə səd məkon, səd rə yeki kon. (10, 151)*

Sətiri tərcüməmiz:

***Sözün çox olsa da, azını söylə,
Birini yüz etmə, yüzünü bir et.***

XIII əsr dahi fars şairi, didaktik kəlamlarla dünyada tanınan Sədi Şirazi aşağıdakı beytində nitq ilə ağıllı bağlılığından söz açır. Şair *nitq-ağıl-insan* üçlüyünü önə çəkərək, nitqin ağıldan güc almasına, bu ikisinin bədii nikahından natiq fenomeninin ortaya çıxmasına diqqət çəkir. Ədibin demək istədiyi budur ki, ağıllı, biliyi olan kəs natiq ola bilər. Demək, *ağıl-nitq* cütlüyü nitq başlanğıcının taleyini həll edən çox önəmli ünsürlərdir:

Farsca oxunuşu:

*Ço mərdom soxən qoft bayəd be huş,
Və gər nə, şodən çün bəhayem xəmuş.
Be notq əsto əql adəmizadə faş,
Ço tuti soxənqu-ye nədan məbaş. (13)*

Sətiri tərcüməmiz:

***Ağıla söykənib adamtək danış,
Yoxsa heyvantək susmaq yaxşıdır.
Tanıdır insanı nitq ilə ağıl,
Tutu kimi nədan danışan olma.***

Göründüyü kimi, Sədi ağıllı adama, susmağı heyvana, nitqi ağılla, nədan danışmanı tutuya istinad etməklə, bədii gözəllik yaradaraq, nitqin insan üçün nə dərəcədə önəm daşmasına diqqət yetirir.

Qədim Roma natiqi, vəkili, yazıçı və siyasi xadimi (3, 460) Mark Siseron belə qənaəti bölüşür ki, hansısa bir işin mahiyyəti öncədən götür-qoy edilsə, nitq zamanı danışılacaq sözlər öz axarı ilə gələcək. Burada filosof deyir ki, deməzdən qabaq nə deyəcəyini düşün:

Rusca: *Когда суть дела обдумана заранее, слова приходят сами собой. (12)*

Tərcüməmiz:

İşin mahiyyəti qabaqcadan götür-qoy edilibsə, sözlər özbaşına gələr.

Dahi ingilis dramaturqu və şairi Vilyam Şekspir yazır ki, düşünmədən söyləmək Tanrını və yaxınını aşağılamaqdır. Tanrını ona görə ki, Onun xəlf etdiyi bir insan aşağılanır. Danışmadan öncə danışan, nitq söyləməzdən qabaq natiq, yazmazdan əvvəl yazıçı bilməlidir ki, onun səsləndirdiyi söz iki yerə toxunmasın – Tanrıya, insana. Hər bir natiq bunu nəzərə alsın, dilinə düşünməmiş ifadə gətirməz:

Rusca: *Прежде нежели что скажете, рассудите, не оскорбит ли ваше слово Бога или ближнего. (12)*

Tərcüməmiz: ***Nəyisə söyləməzdən öncə götür-qoy edin, sözünüzlə Tanrını ya da yaxınınları aşağılamırsınız.***

XVII əsr ingilis materialist filosofu (2, 75) Frensis Bekon hesab edir ki, insan öz dili üzərində az hökmran olan varlıqdır. Nitq mədəniyyətində çox önəmlidir ki, insan dilini yeri gələndə cilovlayabilsin, yeri gələndə işlədə bilsin. Bunu etmək üçün ona ağıl adlanan bir xəzinə gərəkdir:

Rusca: *Опыт слишком часто доказывает нам, то, что люди ни над чем так мало не властны, как над языком своим. (12)*

Tərcüməmiz: ***Təcrübə olduqca tez-tez bizə sübut edir ki, insanlar öz dili üzərində olduğu qədər heç nə üzərində belə az hökmran deyillər.***

Doğru-düzgün danışmaq

Nitq mədəniyyətində doğru-düzgün söz aparıcı rol oynayır. Düzgün nitq baş verən və verəcək prosesləri düzgün müstəviyə qoyur. Natiq düz danışmalı, düzgün mülahizə yürütməli, düzgün faktlara istinad etməli, izahları da düzlükdən qaynaqanmalıdır.

İnsanları düzlüyə çağırən Qurani-Kərim insanın dünya və axirətdə qurtuluşunu düzlükdə görərək, "Əl-İsra" surəsinin 15-ci ayəsində buyurur:

Ərəbcə oxunuşu: *Mənih-təda, fə-innəma yəhtədi li-nəfsihi və mən zəllə, fə-innəma yəzillu əleyha. Və la-təziru vəzirətun vizra uxra. (9, 282)*

Tərcüməmiz: ***Kim doğru yol tutur, yalnız özünün xeyrinə tutur, kim (doğru yoldan) azır, yalnız özünün ziyanına azır. Heç bir (günah) daşıyan başqasının (günah) yükünü daşımaz.***

"Yalnız" anlamında orijinalda "fə-innəma" ədatının iki yerdə işlənməsi təkid edir ki, doğru yol tutan mütləq xeyrə qovuşar, doğru yoldan azan isə mütləq ziyana uğrayar. Demək, bu ayə doğru danışmayan natiqi, düzgün iş görməyən hər kəsi xəbərdar edir ki, onu mütləq ziyana gözləyir.

Həzrət Əli ağır çəkili kəlamlarının birində vurğulayır ki, insanın xeyrə çatması üçün, başqa sözlə, xoşbəxt yaşaması üçün ona dörd şey lazımdır – düz danışma, əmanəti qaytarma, halal dolanma, gözəl əxlaq:

Ərəbcə oxunuşu: *Ərbəətun mən u'təyəhunnə fəqəd u'tə xeyrəd-dünya vəl-axirəti: sidqun hədisin, ədaun əmanəti, iffətun bətni, husnun xulqi. (14)*

Tərcüməmiz: ***Bu dördü kimə verilir, ona dünya və axirət xeyri verilmiş olur: düz danışma, əmanəti qaytarma, halal dolanma, gözəl əxlaq.***

Görürük, sadalanan dördlüyün başında düz danışma durur. Demək, düz danışan düzgün iş tutar və yalnız beləsi sonrakı üçünə çatacaq. Natiq də nitq əsnasında düz dünyışa, gətirdiyi sitatları kimdən gətirdiyini söyləmə, özünün sitatlarını özününkə elan etsə, gözəl davranışı olsa, bəyənilən natiq olacaq.

Nizami hesab edir ki, düzlük insanı qurtuluşa aparacaq yoldur. Birinin etdiyi iş, dediyi söz düz olursa, Tanrı onu zəfərə, uğura qovuşduracaq:

Farsca oxunuşu:

*Rəsti avər ke şəvi rəstqar,
Rəsti əz to, zəfər əz Kərdqar. (10, 102)*

Tərcüməmiz:

***Doğruluq ara ki, nicat tapasan,
Düzlük səndən olsun, zəfər Tanrıdan.***

Füzuli həmişə doğruluğun, düz danışmanın yanındadır. Şair bir qəzəlində yazır ki, "əlif" hərfi doğru, dik dayanan olduğu üçün qalan hərflərin başında durur, "ya" hərfini isə əyrilik əlifbanının sonuna qoyur. Qeyd edək ki, "əlif" ərəb əlifbasının ilk hərfi, "ya" isə sonuncu hərfidir:

*Doğruluq ilə hərflərə sədrdir "əlif",
"Ya" hərfini ayağa buraxmışdır e'vicac. (4, 362)*

Açıqlamamız:

***Doğruluq ilə hərflərə başdır "əlif",
"Ya" hərfini ayağa buraxmışdır əyrilik.***

Qısa-yığcam danışma

Nitq mədəniyyətində qısa-yığcam olaraq fikrin çatdırılması önəmli faktordur. Nitq nə qədər konkret olsa, az sözlə çox fikir ifadə olunsun, bir o qədər dinləyicini rahatladır, onu razı salar.

Bütün filosoflar kimi, nitq qısalığının tərəfdarı olan qədim yunan şairi Aristofan (e.ə. 444-387) vurğulayır, gerçək müdrik o kəsdir ki, çox sözü qısa və aydın deyə bilir. Göründüyü kimi, şair nitq mədəniyyətində iki önəmli cəhət olan qısalığı və aydınlığı önə çəkir. Doğrudan da, qısa və aydın nitq gözəl nəzərə çarpır:

Rusca: *Тот истинный мудрец, кто многое сказатъумеет коротко и ясно. (8, 192)*

Tərcüməmiz: ***Gerçək müdrik o kəsdir ki, çox mənanı qısa və aydın deyə bilir.***

Nitqin çox qısa olması onun uzun-uzadı olanı kimi bəyənilmir. O, gərək uzun olmasın ki, bezikdirər, çox qısa da olmasın ki, gərəksiz olar. Bu haqda Qədim Yunanıstandan olan Kvintilian belə yazır:

Rusca:

Краткость речи не должна лишать её изящества, иначе речь будет груба. (15,213)

Tərcüməmiz:

Nitqin qısalığı onu incəlikdən məhrum etməməlidir, yoxsa nitq kobud olacaq.

Qədim yunan yazıçısı Lukian (e.ə.120-180) qısa nitqi təbliğ edərək deyir ki, nitq bircə söz də artıq işlətməməlidir. Qeyd edir ki, nitq gərək öz dili üzərinə möhür qoysun:

Rusca: *Следует класть на язык свой печать, чтоб слова немолвить лишнего. (15, 215)*

Tərcüməmiz: ***Dil üzərinə öz möhrünü qoymaq lazımdır ki, bir söz də artıq deməsin.***

Nitqin birbaşa vəzifəsi dinləyiciyə faydalı informasiyanın ötürülməsidir. Belə olmadıqda, nitq gərəksiz olur. Nitqi gərəkli edən onun faydalı olmasındadır. Qədim yunan publisisti İsokrat (e.ə. 436-338) bu haqda belə qənaəti bölüşür:

Rusca: *Настоящему мастеру слова следует с пустяками не возится и не то внушать слушателям, что им бесполезно. (7, 213)*

Tərcüməmiz: ***Gerçək söz ustadı gərək boş-boş sözlər işlətməsin və faydası olmayan sözləri dinləyicilərə təlqin etməsin.***

Nitqinsözün qısa olmasına Nizami böyük dəyər verir. Şair yüzlərlə beytdə bunu təkidlə diqqətə çatdırır. O, sözü suya oxşadır. Çünki ikisi də faydalıdır. Sözün mənəvi faydası var, suyun isə həyat faydası var. Amma onları çox işlətdikdə, fayda yerinə ziyan verirlər:

Farsca:

*Ba in ke soxən be lof-e ab əst,
Kəm qoftən-e hər soxən səvab əst.
Ab ər çe həme zəlal xizəd,
Əz xordən-e por məlal xizəd. (10, 522)*

S.Vurğunun tərcüməsi:

***Sözün də su kimi lətifəti var,
Hər sözü az demək daha xoş olar.
Bir inci saflığı varsa da suda,
Artıq içildə dərd verir su da. (6,46)***

Şekspir nitqdə sözün azlığına çox dəyər verir. Şair doğru olaraq yazır ki, sözün az işləndiyi yerdə sözün çəkisi olur, yəni söz keçərli olur. Ədibə görə çox söz fayda vermir, əksinə, ürəyə şübhə toxumu səpir. Böyük ədibin bu dedikləri hər zaman üçün müasirdir:

Rusca:

*Где мало слов, вес они имеют.
Где много их, так трудно разобрать
Их смысл. Они сомненья в душах сеют. (15)*

Tərcüməmiz:

***Harda söz azdır, orda çəkisi olur.
Harda çoxdur, ayırd etmək çətinləşir
Anlamını. Onlar qəlbə şübhə səpirlər.***

Nitqin yığcamlı olmasına toxunan Siseron qeyd edir ki, yığcamlıq həm nitq söyləyən dövlət adamları üçün, həm də adi natiqlər üçün vacibdir:

Rusca: *Краткость – лучшая рекомендация как для речисенатора, так и оратора. (15)*

Tərcüməmiz: ***Yığcamlıq həm senatorun, həm də natiqin çıxışı üçün ən yaxşı zamanətdir.***

Filosof demək istəyir ki, dövlət xadimi senatorun, beləsi olmayan adi natiqin çıxışı yığcam, qısa-əhatəli olarsa, bu, onların uğurları üçün zamanətdir. Məsələnin belə aktuallığı indinin özündə də qüvvədə qalır.

XVII əsr fransız riyaziyyatçısı, fizik və filosofu Blez Paskal, bütün dünya dahiləri kimi, bu qənaətdədir ki, natiqin çıxışı ən parlaq olsa belə, uzun-uzadı olarsa, dinləyicini kəşşədirər, bezikdirər. Göründüyü kimi, nitqin uzun olması hətta gözəl nitqin rəvənəqini aparır:

Rusca: *И самая блестящая речь надоедает, если её затянуть. (15)*

Tərcüməmiz: ***Ən parlaq nitq də bezikdirər, əgər onu uzatsalar.***

Bizim eranın I-ci əsərində yaşamış yunan filosofu, yazıçı və tarixçisi Plutarx nitqin gücünü çox sözü az sözdə verə bilmək bacarığında görür. Bu, nitqin əqli, elmi, məntiqi potensialının aydın göstəricisidir. Tale bu məziyyəti böyük natiqlərə ərməğan edir:

Rusca: *Сила речи состоит в умении выразить многое в немногих словах. (15)*

Tərcüməmiz: ***Nitqin gücü çox mənəni az sözlərdə ifadə etmək bacarığındadır.***

Nəticə olaraq qeyd edirik ki, bu məqalənin ərsəyə gəlməsi üçün azərbaycanca, rusca, ərəbcə, farsca olmaqla dörd dildə yazılan qaynaqlardan, habelə internet resurslarından istifadə olunmuşdur.

Nitqin bəyənildən və sanballı olmasından ötrü onun üçün təyin etdiyimiz yeddi hissədən "Düşünüb danışma", "Doğru-düzgün danışma", "Qısa-yığcam danışma" olmaqla üç hissəsi bu məqalədə işıqlandırıldı, qalanlarına növbəti

məqalədə aydınlıq gətiriləcək.

Aydın oldu ki, nitqin düşünülmüş danışılması, doğru-düzgün olması, qısa-yığcam olması haqda Nizami, Sədi, Füzuli, habelə Aristofan, İsokrat, Kvintilian, Siseron, Lukian, Plutarx, Şekspir, Bekon, Paskal kimi Qədim yunan və Avropa dahilələrinin fikir və mülahizələri üst-üstə düşür.

Məqalənin orijinal olması üçün üç əcnəbi dildə olan sitatların Azərbaycan dilinə tərcümələrindən istifadə olunmadı, məqalə müəllifinin etdiyi filoloji tərcümələr təqdim olundu.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatsiyahısı

Azərbaycan dilində

1. Aristotel, Ritorika, Bakı, "Turan nəşrlər evi", 2008 263 s.
2. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, II c. Bakı, "ASE Baş Redaksiyası", 1978, 592 s.
3. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, VIII c. Bakı, "ASE Baş Redaksiyası", 1984, 607 s.
4. Füzuli M., Əsərləri, I c., Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, 400 s.
5. İsmayılova M.A., Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti: Aktual problemlər, Bakı, "ADPU-nun mətbəəsi", 2017, 199 s.
6. Nizami G., Leyli və Məcnun, Bakı, "Lider nəşriyyatı", 2004, 288 s.

Rus dilində

7. Афоризмы античных мудрецов, составители А.Ю.Кожевников, Т.Б.Линдберг, Москва, "Олма Медиа Групп", 2010, 303 с.
8. Лучшие афоризмы мира, составители Н.Ф.Дик, А.П.Маркова, Ростов-на-Дону, 2009, 472 с.

Ərəb dilində

9. Qurani-Kərim, Bakı, "Nurlar", 2017, 604 s.

Fars dilində

10. Nizami G., Xəmsə, Tehran, I c., "Cavidan", 1374, 678 s.

İnternet saytlarında

11. <https://www.pasokhgooyan.ir/node/379>
12. <https://www.studopedia.su/13131570viskazivaniya-i-aforizmi-izvestnih-lyudey-o-yazike-i-kulture-rechi.html>
13. <https://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=934>
14. <https://www.stihi.ru/2015/12/20/9773>
15. <https://elims.org.ua/aphorism/aforizmy-o-rechi/>

Açar sözlər: *nitq, aforizm, ritorika, natiq, şair, filosof, nitq mədəniyyəti*

Key words: *oration, aphorism, rhetoric, orator, poet, philosopher, oration's culture*

The role of aphorisms and wise sayings in the teaching of the oration's culture

Summary

This article talks about the role of aphorisms in the oration's culture. We saw that aphorisms play a large role in this situation. When we prepare the article, indeed, were used materials from Azerbaijan, Russian, Arabic, Persian languages, and also internet resources.

The author of the article touched the quotations from Koran, as poets like Nizamy, Saady, Fuzuly, Shakespeare, are also as philosophers like Isokrates, Plutarchos, Cicero, Aristophanes, Quintilianus, Lukianos, Becon, Pascal. The oration's culture is a *large scientific area, that's why one article can not embrace of the risen problem.*

Роль афоризмов и мудрых изречений в преподавании культуры речи

Резюме

Данная статья посвящена важному вопросу – роли применения афоризмов в преподавании культуры речи. Как мы знаем, мудрые изречения создаются великими людьми и они живут в их произведениях.

Опыт наглядно доказывает, что афоризмы, употребляемые в речах ораторов, придают большую ценность этим речам и повышают их значимость в глазах зрителей и слушателей. Статья содержит изречения о культуре речи древнегреческих, восточных и европейских авторов.

Отметим также, что все они представлены в русском, арабском, персидском языках и переведены на азербайджанский язык автором статьи.

Статья рекомендуется ученым и исследователям филологического профиля.

Rəyçi: dos.L.Ələkbərova